'उडुपप्लवसन्तारोयत्र नित्यं भविष्यति" भा०आ० ८१अ०। "वहन्तोवारिवडवं फेनोडुपपरिप्लुतम्। भा०व०१४६। "तितीर्षुर्दुस्तरं मोहादुडुपेनास्मि सागरम्" रघुः। उडुरूपजलसन्तारहेतुत्वादस्य उडुपत्वम्। चर्मावनद्धयानपात्रे न० तच्छब्दव्याख्याने मल्लिनाथेन "उडुपेन चर्मावनद्धयानपात्रेणेत्यभिधाय "चर्मावनद्धमुडुपं प्लवकाष्ठं कस्यण्डवदिति" सज्जनोक्तिरुदाहृता। पृथ्वे०। उडपोऽपि प्लवे अमरटी०। उडूनि उडूर्म नक्षत्राणि पाति पा-क। २चन्द्रे स हि ताराणां पतिरतस्तद्रूपकः। उडूनां दिवा हि सूर्यकिरणैरभिभवात्प्रकाशत्वेन रात्रौ च प्रकाशवत्त्वेन निशाधीशचन्द्रस्य ततपतित्वम्। एवम् "नक्षत्राणामहीशत्वमोषधीनां तथैव चेति" का०स० प्रजापतिना तदधीशत्वदानसूक्तम्"। गोतायामपि "नक्षत्राणामहं शशी" इत्युक्तेः तन्मध्ये तस्य श्रेष्ठत्वादपि तत्पतिता "सलिलमये शशिनि" दृह०सं० तस्य जलमयत्वोक्तेः उडुमयत्वात् जलमयत्वात् तस्य उडुपतित्वं वा बोध्यम् दक्षकन्याश्विन्यादितारापतित्वाद्वा तथात्वम्।

उडु(डू)पति पु० उडूनां पतिः। १चन्द्रे २जलेशे वरुणे च। "परिशुद्धतां वणिगिवोडुपतेः" माघः। "रक्षात्मकस्योडुपतेश्च रश्मयः" कुमा०।

उडुपथ पु० उडूनां पन्थाः। आकाशे। तत्र हि उडूनां प्रत्यहं प्रवहवायुना भ्रमणात् तथात्वम्।

उ(दु)डुम्बर पु० उं शम्भुं डुम्बति स्वं उम्बरः उत्कृष्टः उम्बरः प्रा०स० पृषो० दस्य वा डत्वम्। (यज्ञ डुमुर) १यज्ञाङ्गे वृक्षे२ताम्रे च, महावराहण्याम् ३देहल्याम् ४कुष्ठभेदे च न०। "उ(दु)डुम्बरो यज्ञफलो यज्ञाङ्गो हेमदुग्धकः। उदुडुम्बरोहितोरूक्षो गुरुपित्तकफास्रजित्। मधुरस्तुवरोवर्ण्योव्रणशोधनरोपणः" इति भा० व० उक्तगुणकः। तस्य विकारः अण्। औ(दु)डुम्बर तद्विकारे पात्रादौ त्रि०। स्त्रियां ङीप्। "गृहीत्वौडुम्बरं पात्रं जानुभ्यां धरणिं गतः" स्मृतिः। "औडुम्बरीं स्पृष्ट्वा गायेत" श्रुतिः। [ङीष्। दन्त्यौष्ठ्य शब्दच०।

उडुम्बरपर्णी स्त्री उडुम्बरस्य पर्णमिव पर्णमस्याः गौरा०

उडुराज् पु०उडुषु राजते राज-क्विप्। चन्द्रे। अच्, उडूनां राजा टच् समः० वा। उडुराजोऽप्यत्र "तदोडुराजः ककुभः करैर्मुखं प्राच्याविलिम्पन्" भाग०१०, २९अ०।

उडुलोमन् पु० उडुरिव लोमास्य। ऋषिभेदे। तस्यापत्यम् बाह्वा०इञ्। औडुलोमि तदपत्ये पुं स्त्री०। बहुषु अकारः। उडुलोमाः। [विरुद्धेऽङ्गयने निराशताम्" नैष०।

उड्डयन न० उड्+डी-ल्युट्। पक्षिणामूर्द्ध्वगतौ "गतो

उड्डामर त्रि० उत्कृष्टो डामरः प्रा०स०। १उद्भटे २श्रेष्ठे च ३तन्त्रभेदे पु०। [तिभेदे।

उड्डीन न० उड्+डी-भावे क्त। ऊर्द्ध्वोत्पतनरूपे खगग-

उड्डीयन न० उड्+डी-ड उड्डीयस इवाचरति क्यङ् उड्डीय-भावे ल्युट्। उत्पतने। "कथमुड्डीयनेऽशक्तान् पतने च ममात्मजान्" भा० आ० २३३अ०। उड्डीय-कर्त्तरि ताच्छील्ये वा चानश्। उड्डीयमान उड्डयन कर्त्तरि तच्छीले च त्रि०।

उड्डीश पु० उड्+डी-क्विप् तस्य ईशः। उत्पतनकर्तृणामीश्वरे १महादेवे २तन्त्रभेदे च मेदि०। योगिनां हि उत्पतनं योगशास्त्रप्रसिद्धम् महादेवस्य च तदीशत्वात् तथात्वम्। उड्डीशतन्त्रस्य तु उत्पतनसाधनोपायविधायकत्वात् तथात्वम्।

उ(औ)ड्र पु०उड-सौ० वा० रक् र वा उ-र-रक् वा डुगागमोवा। कूर्मविभागस्थप्राच्यदेशभेदे "सवङ्गाङ्गान् सपौण्ड्रोड्रान् सचोलान् द्रविड्रान्धकान्" भा० व० ५६ अ०। औ(उ)ड्रदेशस्य कूर्मविभागे वृ०सं० प्राच्यतयोक्तः यथा "प्राच्यामित्युपक्रम्य मिथिलसमतटोड्राश्चवदनदन्तुरकाः" इति। स च उत्कलात् भिन्नएव तत्रैवावन्तरम् "पौण्ड्रोत्कलकाशिमेकलाम्बष्ठाः इत्युक्तेः। भारते च सहदेवदक्षिणदिग्विजये "पाण्ड्यांश्च द्रविडांश्चैव सहितांश्चोड्रकेरलैः स०३० अ० उक्तेस्तस्य कलिङ्गनागरीतः दक्षिणत्वात् तथात्वम् कूर्मविभागे प्राच्यत्वमिति न विरोधः। सर्वत्र उड्रशब्दश्रवणात् उकारादित्वम् रघुनन्दनेन तु ओड्रादिदेशव्यवस्थितमित्युक्तत्वात् ओकारादित्वमपि। अस्य देशवाचित्वात् तस्य राजा तदस्याभिजन इत्यर्थे च अण्। औड्र तद्राजे तद्वासिनि च बहुषु तस्य लुक्। उड्रः तद्राजेषु तन्निवासिषु च।

उणक त्रि०ओण-अपसारणे खल् गौरा०उणक इति पाठात् नि० ह्रस्वः। अपसारके। स्त्रियां गौरा०ङीष्। उणकी।

उणादि पु०उण्प्रत्यय आदिर्येषाम्। शाकटायनोक्ते उण्प्रभृतौ प्रत्ययसमुदाये। "उणादयो बहुलम्" "ताभ्यामन्यत्रोणादयः" पा०। "उणादयोऽव्युत्पन्नाः प्रातिपदिकानीति" पा०भा०। व्युत्पन्ना इति पाठान्तरम्। व्युत्पत्तिपक्षाभिप्रायेणैव "राघवस्य ततः कार्य्यं कार्य्यवानरपुङ्गवः" इति भट्टौ कार्य्यमित्यत्र द्वितीया अव्युत्पन्नत्वे